

múzeumok raktáraiban, magányújteményekben lappangó művek azonosítására, téves meghatározások korrigálására. Bizonyosan segíthet abban is, s ezt különös érdemének kell tekintenünk, hogy az érintett közép-európai nemzetek kutatói a szorosán összefonódó jelenségek, művészpályák feltárásában, bemutatásában még gyümölcsözőbben működjek együtt.

GARAS KLÁRA

Németh Zoltán: A széttartás alakzatai

BEVEZETÉS A „FIATAL IRODALOM”
OLVASÁSÁBA

*Kalligram, Pozsony, 2004. 416 old.,
2300 Ft*

Az irodalomtörténet-írás napjainkban mintha nem is volna lehetséges – legalábbis erről írnak manapság az irodalomelmélet és -történet művelői. Aki kisebb monográfia vagy összefoglaló jellegű tanulmányok írására vállalkozik, a korszakos irodalomtörténet-írás lehetetlenségét vallja. A csodák csodájára mégis megszülető munkák egy-egy tudós embert próbáló erejét, kiemelkedő kvalitását jelzik. Bár a hazai irodalomtudományos közeg az elmúlt másfél évtizedben több javaslattal és megoldással is élt az újfajta irodalomtörténet-írás gyakorlati megvalósítására – amely már *nem* nemzeti-romantikus, pozitívista, ideologikus, marxista (különkülön és különféle elegyűkben), *nem* arcképcsarnok, pályakép, biográfia (mint Toldytól a Spenőtig) –, a mikro-történeti leírásokhoz hasonló szerzői monográfiák kerültek előtérbe. A legsikeresebb talán a Kalligram Kiadó Tegnap és Ma sorozata, mely az 1945 utáni magyar irodalom szerzőinek (Ottliktól Garacziig) szentel monografikus figyelmet. Két újabb sorozat a Ráció Kiadó Aktuális avantgárdja (többek között Zalán Tibor, Szombathy Bálint, Gécz János művészetéről adott ki könyveket) és a

Kijárat Kiadó Kritikai zsebkönyvtára (Kertész Imre, Esterházy Péter, Tolnai Ottó, Szilágyi István, Végel László munkásságát tárgyaló kötetekkel). A három kiadói monográfia-vállalkozás egyike sem erőltet korlátozó-egyenműsítő szemléletet az (élet)műveket feldolgozó kötetek szerzőire, a különféle elméleti szótárak és elgondolások széles palettáját hagyják érvényesülni. Tárgyalásmódjával és kivételes nyelvi erejével komoly hatást gyakorol a kortárs kritikai beszédmódokra Dávidházi Péter Arany-, Margócsy István Petőfi- és Szilágyi Márton Lisznai-monográfiája, szóljanak bár XIX. századi költőkről. S nem elhanyagolhatók a folyóiratokban rendszeresen megjelenő, rendszerező igényű szinkron áttekintések vagy interjúkötetek sem, amilyen például Körösi Zoltán *Felrombolás. Magánirodalmi beszélgetések* (JAK Füzetek 66. Bp., JAK–Pesti Szalon, 1993) című kötete volt.

Mellettük két, egymástól teljesen eltérő összefoglaló munka határozta meg és talán határolta le a kilencvenes években az irodalomtörténet-írással szemben megfogalmazott, máig élő kételyeket (vö. Veres András [szerk.]: *Az irodalomtörténet esélyei*. Gondolat, Bp., 2004). Az egyik Kulcsár Szabó Ernő *A magyar irodalom története 1945–1991* című doktori értekezése (Argumentum, Bp., 1993), amely népes olvasótáborából nem kevés indulatot kiváltva nyújtott a háttörténeti-irodalomtörténeti tudat meghatározta alakulástörténeti olvasatot a nyelvi teljesítőképesség, a nyelvi megelőzöttség poétikai-retorikai alakzatainak az aktuális, szinkron jelenből látszó újszerűsége szemszögéből. A másik a Károlyi Csaba szerkesztette és népszerűvé vált *Csipesszel a lángot. Tanulmányok a legújabb magyar irodalomról* című kötet (Nappali ház, h. n., 1994), amelynek korszak-történeti jelentősége akkor is vitán felül, ha aktualitása a tárgyalt szerzőket tekintve elveszett is az azóta eltelt évtizedben. (Érdemes átbogarászni a nemzedéki állásfoglalást is tükröző tanulmánykötet szerzőinek és az írásaikban tárgyalt ígéretesen induló alkotóknak a névsorát, hogy lássuk, kik és milyen pozícióban vannak ma jelen az irodalomban és tudományá-

ban.) S különösen fontos a kompozíciója által is sugallt irodalomtörténet-felfogás: a hasonló érdekűnek, érdeklődésűnek és korúnak vélt kritikusok és szépirok írásait sorakoztatja fel egy újnak érzékelt irodalmiság bemutatására, hogy az azonosságok ellenére a legkülönfélébb szempontok, ideológiák, nyelvek, diskurzusok, stílusok, értekező prózai műfajok segítségével adjanak számot erről a (legújabb magyar) irodalomról. Németh Zoltán terjedelmes könyve szembe-tűnő pontokon kapcsolódik mindkét korábbi műhöz, főleg az utóbbihoz.

A szerző költő, író, kritikus, irodalomtörténész, textuális virológus. Számos kötete bizonyítja, hogy mindez elválaszthatatlanul összefonódik benne; szövegeiben az alkotói és az olvasói szempontok játékos és termékeny párbeszédre lépnek. Korántsem arról van szó, hogy írásmódja költészetében irodalomtörténész, kritikáiban pedig szépiró lenne (bár ez sem volna olyan nagy baj). Hanem arról, hogy az irodalmi szövegek megannyi neme és funkciója izgatja, s ezért a különféle alkotásmódok kérdéseit a maguk összetettségében látja, és a különböző funkciójú szövegek közös problematikája foglalkoztatja.

Németh Zoltán 1970-es születésű, tehát maga is része annak az irodalmi keresztmetszetnek, amelyet a „fiatal irodalom” névvel illet. *A széttartás alakzatai* tiszteletre méltó, sőt merész vállalkozása egy heterogén, de ezer szállal összekapcsolódó irodalmi szövegtér feltérképezése. Ennek lehetőségeit kutatja, miközben kérdéseiből és válaszaiból, ahogyan már a könyv címéből is, kiderül, hogy nem összefoglalni kíván, hanem dinamikájában akarja megragadni, ha csak pillanatokra is, a körülötte alakuló irodalmi közeget.

Könyve nem monográfia tehát, hanem tanulmányokat, kritikákat, interjúkat és egy fantáziadús-ironikus irodalmi vetélkedőt tartalmazó bevezetés, betekintés s egyben mérlegre tevés. A kilencvenes évek magyar irodalmi mozgolódásainak, írásmódjainak, fórumainak széles körű áttekintése. A változatos formációkat változatos formákban és hangvétellel elemzi. Nem egyetlen elméleti iskola vagy szótár kizárólagos segítségével,

hanem a már említett merészséggel értelmez és értékkel kortárs dráma- és versesköteteket, esszéket, fordításokat, elbeszéléseket, regényeket, irodalomértelmezői közösségeket és folyóiratokat, monográfiákat, élet-mű-utakat, terminológiákat. Merészségét – saját kifejezését idézve – elméleti beállítottságának „anarchista szempontja” táplálja: „Ez azt jelenti, hogy elfogadom és értékesnek tartom mind a különféle elméleti belátások felől induló értelmezéseket és kritikákat, mind az elméletektől tartózkodó írásokat, mind a regiszterkeverő, elméletek keveréséből értelmezői szöveget generáló hibrid interpretációkat. Az olvasás során a legkülönfélébb dolgokat meg lehet, meg szabad, sőt véleményem szerint meg kell tenni. Még akkor is, ha esetleg kockázatokkal járnak az olvasás és írás nem bevett útjai. Hiszen az olvasást és írást olyan műfajnak tartom, ahol minden megtörténhet, pontosabban ott történhet meg minden” (89. old.), illetve: „én szöveg tekintetében mindenévő vagyok, s minden szöveggel vállalom a konfrontációt, azaz az értelmezői kapcsolatot. Ez azt jelenti, hogy vállalom megértésem határait és korlátait, készséggel kinyilvánítom akár elutasító álláspontomat is, bármely szövegről is legyen szó. Vagyis ebben az esetben – egy kis túlzással vagy eufemizmussal szólva – az is megtörténik, hogy nyilvánossá teszem, milyen fokon nem vagyok képes érteni azt a bizonyos elutasított szöveget.” (90. old.)

Mindkét idézett rész vitapozícióban fogalmazódik meg, s ennek a kötet egésze szempontjából is van jelentősége. Németh Zoltán szövegei – csakúgy, mint Talamon Alfonzról írt monográfiájában, ahol szinte társ-szerzőkké avatja/fogadja az életmű korábbi elemzőit (*Talamon Alfonz*. Kalligram, Pozsony, 2001) – illő módon szólnak bele és hozzá más beszélgetésekbe, diszkusziókhoz, illetve a szerző önmagának is a szavába vág, ha szükségét érzi, számos alkalommal újrakérdez, s ebből fakad e szövegek merészsége, eleven dinamikája.

A főbb kérdések között – mint amilyen a fiatal magyar irodalom meghatározhatósága, a szövegek kontextualizálhatóságának formái, a kanonizá-

ció, a referencializálhatóság, az irodalmi külkapcsolatok, a szövegek poétikai és retorikai működése, elmélet és szépirodalom kapcsolata – az egyik legmarkánsabb és leggyakrabban visszatérő a nemek kérdése. Németh Zoltán kétségkívül grafo-erotom(a/a)n, azaz a textualitás szexualitása is mélyen érdekl. A szubverzió, a meg-, a ki- és az áthágás szövegszerű pozitúrái, alakzatai, ahogy korábbi szépirodalmi műveiben (*A perverzio méltósága*. Kalligram, Pozsony, 2002; *Németh Zoltán vírusszövegei, idiótamesei és egyéb mutáns történetei*. AB-ART, Pozsony, 2002) és tanulmánykötetében (*Olvasáserotika. Esszék, kritikák, tanulmányok – az élvezet szövegei*. Kalligram, Pozsony, 2001), itt is sokszor felbukkannak, előfordulnak. A feminista irodalomkritika felismerései éppúgy helyet követelnek maguknak a feminitás/maszkulinitás, a női írás, a női szövegek és szövegnők kapcsán, mint a perverzio, az obszcenitás, a pornó a populáris és az elitkultúra kérdéskörében.

A fent említett két, nagy hatású könyv tapasztalatait hasznosítva Németh belátja, hogy átfogó irodalomtörténet-írás nem lehetséges (valaki mindig kimarad), a tudományos nyelvhasználat képtelen megfelelni a művészi szövegek generálta igényeknek, az ideologikus, értékelő nyelvhasználat elkerülhetetlen, megvannak a határai az olvasásnak és az olvashatóságnak is. Személyes olvasástörténeti körképe kompozíciójában is az irodalmi mező és a róla való beszéd(ek) sokrétűségét juttatja érvényre. Az olvasónapló az irodalmi térben való szemlélődés során a szerző önön helyzetértékelésévé változik. Mi vesz körül? Kik is azok, akik körülvesznek? Milyen szövegeket olvasok? Hogyan olvasom őket? Miben, mennyire változom az olvasás során? Mintha csak az alcím bővülne a szerzői névvel: Bevezetés a „fiatal irodalom” Németh Zoltán-féle olvasásába. Tágabb értelemben ezen (személyes) kérdések szerint lehetne meghatározni az egymás mellé rendelt írásokból kialakuló – visszajáról irodalomtörténet-írásnak tetsző – művet. Személyessége nem nélkülözi az egzaktsgot, de nem is erőlteti, sem magára és az írásaira, sem az olvasóra. Mivel

stratégiai és hatalmi szempontból itéli meg egy-egy szöveg teljesítményét, folyamatosan csúszkál az egyes beszédmódok, szövegek és fogalmak között. Vegyünk sorra néhányat az utóbbiakból.

Már a könyv alcímében is szerepel, s aztán számos írás címében a „fiatal irodalom” kategóriája: *Kanonizáltak és kanonizáltak (a fiatal irodalomban); Irónia, paródia, humor a fiatal magyar irodalomban; Yu-Gi-Oh, avagy a fiatal magyar irodalom története (adalékok a „fiatal irodalom” történetiségének kérdéseiseihez)*. Ahogyan a „Bevezetés” a kortárs magyar irodalom egyik alampívét, Esterházy Péternek 1979 és 86 közötti írói tevékenységét összefoglaló *Bevezetés a szépirodalomba* című művét idézheti meg, akár hasonló igényekkel gyanúsíthatjuk meg Németh Zoltánt is – alaptalanul, hiszen a bevezetés éppen nem befejezés –, úgy a kérdéses, idézőjelbe tett kifejezés egy másik fontos tanulmánykötet címét eleveníti fel, amely annak idején több szempontból is kitüntetett figyelemben részesült (Dérczy Péter [szerk.]: *Fasírt avagy viták a „fiatal irodalomról”*. JAK Füzetek 1. Magvető, Bp., 1982). Talán nem véletlen, hogy a *Fasírt*, a *Csipesszel...* és *A szét-tartás alakzatai* borítójának hasonló narancssárga színárnyalata van. A kifejezés történeti kapcsolódásán túl többször is problémát okoz a meghatározása: „Mi értelme van tehát a fiatal magyar irodalommal foglalkozni, különösképpen a fiatal magyar irodalom és a kánon kapcsolatával?” (28. old.), „Hogy mit is értünk a fiatal magyar irodalom terminus alatt?” (49. old.), „talán láthatóvá válnak a fiatal irodalom íráslehetőségei, kérdései és vakfoltjai” (38. old.). Németh Zoltán a jelölők végtelen játékát valló jel-jelölő-jelentés kapcsolatok, a szövegkörnyezetükben érvényesülő nyelv- és szóhasználat elvének a híve, így a saját kérdéseire adott válaszai – definíciókísérletei – pragmatikusak, az egyes íások más-más értelmezési síkon ragadják meg e kategóriát. (Hiszen: „Mi értelme van egy fogalom határait meghúzni, hacsak nem a kudarc azonnali megtapasztalásának élményéért?” [86. old.]

A kilencvenes évek listáin, irodalmi rangsorain kívül (ahogyan Németh

Zoltán is többször lajstromoz szerzőket, szövegeket, szövegértelmezőket) számára az életkor és leginkább az ironia retorikai alakzata kapcsolja össze, teszi megragadhatóvá az elmúlt tizenöt év friss irodalmi mozgásait és tapasztalatait. („Az én javaslatom – mint már utaltam rá – 1967, vagyis az 1967 után született szerzőket sorolom a fiatal magyar írók közé.” [50. old.] „A fiatal irodalom az ironia retorikai alakzatán keresztül jön létre, lép magával párbeszédbe: először el kell jutnia az ironikus leszűrás aktusához, akár önmagával szemben is, a megjátszott naivitás kellékeihez, a humor önreflexív ironiájához, s így az ironia, önironia, humor, naivitás alakzatán keresztül juthat el csak saját szövegéhez. Ezen az önironikus prizmán keresztül, amely kétségbe vonja saját irodalmiságát, nyilvánulhat meg.” [62. old.]

A „széttartás” fogalma, mely a Bombitz Attila könyvét recenzáló szöveg címében (*A széttartás „osztórák” alakzatai*) is szerepel, a fiatal magyar irodalom olvasását a heterogenitással, a többszólamúsággal, az el- és a kitéréssel, a befejezetlenséggel, a meg-nem-feleléssel, a többértelműséggel hozza kapcsolatba – szemben mindazzal, ami a jelek szétszóródását gátolja: az egyneműséggel, a demagóg monologizálással, a lezáró, konkretizáló beszéddel, a jelentések egyszerűsítésével. Ennél fontosabb egy első pillantásra kissé amorfi fogalom: a „posztmodern”. Okkal maradt ki a kötet tárgymutatójából is, hiszen máskülönben csaknem minden oldal számát fel kellett volna tüntetni. A „posztmodern” – csakúgy, mint a „fiatal irodalom” – összenőtt a kilencvenes évek szövegtestével. Vajon nem csak a posztmodern felfogással ellenkező attitűddel definiálható a posztmodern fogalma? Így ez el is marad, bár sokszor létrejön a szövegek történéseiben. A fogalom történeti meghatározására egyszer – de nagyon érdekes módon – adódik alkalom: a Balázs Imre Józseffel készített interjúbán Balázs idézi Takáts József tanulmányát a posztmodern többféle értelmezéséről a *Csipesszel a lángot* című kötetből (!) (347–348. old.).

Azért nem maradunk fogódzók nélkül: a rögzült bölcsészkarai poszt-

modern szlogenek magától értetődő idézése mellett Németh Zoltán leggyakrabban Linda Hutcheon köteire hivatkozik (*Irony's Edge: the theory and politics of irony; The Politics of Postmodernism; The Poetics of Postmodernism: history, theory and fiction*), de szorgalmas olvasója Brian McHale *Postmodernist Fictionjének* is. Ezen posztstrukturalista teoretikusok érvelése nyomán körvonalazódik a posztmodern irodalom, majd az, ami Németh könyvében a fiatal irodalom sajátja: a posztironikus állapot.

Lehet egységes, összefüggő szövegnek tekinteni e hét tanulmányt, hiszen a szövegek, hét interjú és a kötetzáró szépirodalmi szándékú paródiát. Egymás mellé kerülésük persze nem véletlen, hiába íródtak különböző időpontokban (a recenzált művek közül a legrégebbi 1998-as, a többi jobbra 2000 és 2003 közti kiadású), bár ez – talán szándékosan – nincs jelölve. Az „egybeolvasást” generáló és azt természetesként feltűnítő kohéziós elemek között említhetjük a szerzőre jellemző szófordulatokat, a szövegek kölcsönös (akaratlan vagy nagyon is tudatos) hivatkozásait egymásra, akár még az interjúk szövegeiben is, valamint a közös szövegterében (konkrétan a könyvben, a nyelvben és a kortárs magyar irodalomban) való megjelenést. A szövegek egymásra nyílnak, diskurálnak egymással, mi pedig beléjük olvassuk magunkat. Ugyanez – Németh Zoltán metaforáival élve – a szövegtestté válással (a szöveg testté válásával?) lenne leírható. A könyv szerkezeti logikája nemcsak bevezet tehát az olvasásba, hanem be is szippant, könnyen magunk is olvasmánnyá válunk.

Néhány szó a szerkesztés és a szerkesztő hasznáról és káráról. Bár a kolofon megjelöli a kötet szerkesztőjét, keze nyoma nemigen látszik a kötetben. A szerkesztőnek módot kell találnia arra, hogy a szerzővel megvitassa a könyvbe foglalt írások egymáshoz való viszonyát, mert ennek tétje van: az időben is távoli, különböző alkalmakra készült írások olvassák egymást, még akkor is, ha nem lineáris olvasóval áldja meg őket a sors. Talán a szerző nem engedett beleszólást az általa legjobbnak ítélt sorrend kialakításába. (Farkas Wellman Éva: *Itten*

ma donna választ című verseskötetét elsősorban a nőiség nyelvi megalkotottsága felől értékelő írás a kritikák közt található, a *Női szövegek és szövegnyelvről: Gergely Edit, Karafiáth Orsolya, Erdős Virág* viszont a tanulmányok közt, holott ugyanúgy és a fentivel hasonló szempontból recenzálja egy-egy női költő, illetve költőnő kötetét.) Azzal a döntésével, hogy a két szöveget nem dolgozza egybe, a szerző két szöveggé polarizált egyetlen problémát. Játékos allúzióknak adhat teret a tanulmány összevetése Németh egy korábbi, *A gynokritikus, avagy a nőgyógyász, aki kritikus akart lenni* című írásával (*Vírusszövegek... 55–67. old.*), amelyben a vágy tárgyai a költőnők, illetve szövegeik, akiknek szövegeibe Németh szövegélője nőgyógyász-kritikus módjára hatol be.)

Viszont a szövegek helyesírásáért, a hivatkozások meglétének vagy elhagyásának módjáért, egységesítéséért, a mondatok grammatikai tisztaságáért a szöveggondozó felel. Ennek sajnos számos fogyatékosága van *A széttartás alakzataiban*. Csak néhány példa: a 10. old. lábjegyzete olyan szövegre hivatkozik, amely a *Tiszatáj* folyóirat 2002. 1-es számában fog majd megjelenni; a 41. old. lábjegyzete a kötetben szereplő egyik interjúra utalva, annak eredeti, korábbi, folyóiratbeli adatait közli; a 106. old. lábjegyzete Kulcsár-Szabó Zoltánnak tulajdonítja a *Beszédmód és horizont* című kötetet, holott az tudtommal Kulcsár Szabó Ernő írásait tartalmazza. Nem mindegy. Számos kritikában vannak olyan idézetek, amelyekhez csak szerzőjük neve társul, fellelhetőségi helyük nem. Ez vagy szerzői figyelmetlenség, amit az eredeti folyóiratközlés sem korrigált, vagy az eltérő szokásrend miatt egyik lapban van jelölés (szövegben vagy lábjegyzetben), a másikban meg nincs. A könyvbe rendezés során azonban ügyelni kellett volna az egységesítésre. Még ha a kézirat átesett is már korábbi korrektúrában, mindig van elírás, elütés, ami bent maradt vagy éppen újonnan kerül a szövegbe. S azért a szerzőnek is vannak olykor stilisztikai helytelenségei (például „A helyzet oda fejlődött”), netán gyakori, reflektálatlan szóhasználati hibái

(például „posztmodern belátás”, „teoretikus belátás”, „intertextuális belátás”). Nem olyan mérvűek a szerkesztési hiányok, hogy különösen zavaróak lennének a könyv olvasásakor, de éppen a benne hangoztatott nyelvi teljesítmény felől értékelve hat furcsán és sután az, amit más, kevésbé fontos könyv kapcsán meg sem jegyeztem volna. Majd a javított kiadásban...

Ami, remélem, lesz, mert ez a könyv tényleg fontos. Van tartása. Minél széttartóbb, annál tartósabb lesz a hatása. Mind ránk, olvasókra, mind további kötetekre.

RÁCZ I. PÉTER

Bódy Zsombor: Egy társadalmi osztály születése

A MAGÁNTISZTVESELŐK
TÁRSADALOMTÖRTÉNETE 1890–1938

L'Harmattan, Budapest, 2003. 277 old., á. n. (A múlt ösvényén)

Mesterremek. Így hívták azt a tárgyat, amelyet a céhlegények nyújtottak be bíráknak, hogy elnyerjék a mesteri címet. A történész céhben (ha a történelem kutatásával professzionálisan foglalkozók csoportját annak tekintjük) a doktori értekezés tölti be ezt a szerepet. Ideális esetben a doktori értekezés színvonala évekre meghatározza szerzőjének pályáját és helyét a tudományos közéletben. Tudjuk, hogy a magyar bölcsészettudományokat már évtizedek óta elkerülik az ideális esetek, nem árt azonban néha felidézni az eszményeket és a célt (minőségbiztosítás), amelyért a tudományos fokozatok rendszere is szerveződött. Különösen, ha disszertáció kerül a recenzens kezébe.

Bódy Zsombor az ELTE BTK társadalomtörténeti doktori iskolájának növendékeként készített disszertációja látott most könyv alakban is napvilágot. Figyelemre méltó dolgozatok készültek a közelmúltban ebben a doktori iskolában; témáik sokfélék ugyan, de mind egy nálunk még alig

meggyökeresedett történetiszemlélet jegyében közelít tárgyához. Ez alól Bódy Zsombor könyve sem kivétel. A leghelyesebb, ha munkáját nyomban elhelyezzük a kortárs nemzetközi tudományos diskurzusban, megvizsgálva, miként alkalmazta az onnan kölcsönzött fogalmi keretet a saját anyagára. Ezután arra keressük választ, hogy mennyiben készlet Bódy könyve (szerintünk készlet) új kérdések megfogalmazására, illetve a régi kérdések újrafogalmazására a magyar történelemmel és történetírással kapcsolatban.

A szerző a „szubsztancialista” megközelítés kritikája kapcsán a diskurzuselemzés mellett teszi le a voksát. A struktúratörténetre általában jellemző szubsztancialista megközelítés az elemzési kategóriát nem helyezi kontextusba, hanem eleve adottnak tételezi. „A csoportról szóló szövegeket, adatokat közvetlenül a szubsztancialiáknént létező csoportról tudósítónak, közvetlenül ahhoz kapcsolhatónak tekintik.” Ezért „a kutatás első lépése a vizsgált társadalmi csoport definiálása [...], ami azt jelenti, hogy a kutatás szükségletei szerint kialakítanak egy formális tipológiát, amelyet azután megpróbálnak operacionálizálni, vagy pedig elfogadják a kategóriát, ahogyan az a hétköznapi tudásban adott, és valahogyan racionalizálják, hogy a tudományosságnak eleget tegyenek. Mindkét esetben a társadalmi csoport létének alapját valahol a csoporton kívül keresik, s leggyakrabban a társadalmi munkamegosztás gyakorta metaforikusan emlegetett rendszerében találják meg.” (12. old.)

A nem kontextualizált kategóriák alkalmazására, állítja Bódy, „nem azért kerül sor, hogy a kutató a források információinak a lehetséges kontextusokba való beillesztését keresse; ellenkezőleg, az értelmezés szempontjából megfelelő kontextust adottnak veszik a kategóriával. A vizsgálat lényegében abban áll, hogy időmetszetekben a különböző kategóriák közötti elmozdulásokat mérik. Az így előállított történet szereplői szükségszerűen a struktúra kategóriái, és nem az emberek.” (12–13. old.) A nehézség az, hogy a struktúra kategóriáinak a szintjén megállapított

változásokból kellene megmagyarázni (levezetni) az egyes ember viselkedését, ami nemegyszer csak retorikai eszközök bevetésével oldható meg.

Bódy a diskurzuselemzésben, a bourdieu-i szociológiában és a mikro-történeti elemzés követésében keresi a megoldást. Választása végül a diskurzuselemzésre esik. Kutatásai középpontjába ezért nem a magántisztviselők objektíve létező csoportja, hanem a róluk kialakult/kialakított reprezentációk és változások, illetve intézményesülésük kerül. Ezért teszi azt a magyar történetírásban szokatlanul radikális kijelentést, hogy egyáltalán nem kívánja definiálni kutatásának alapegységét, a magántisztviselőket.

Ezzel Bódy új horizontot nyit meg a társadalomtörténet-írás előtt. Nemcsak azt tudhatjuk meg vizsgálódásából, miként alakult ki egy bizonyos „társadalmi csoport-reprezentáció”, hanem azt is, hogyan hatott ezen reprezentáció a vonatkoztatott csoport tagjaira. A kutatás arra is lehetőséget nyújt, hogy felülvizsgáljuk a magyar történettudománynak a korszakra vonatkozó, sok esetben még ma is Erdeire visszanyúló társadalomképét. Mivel Erdei a magántisztviselőket is beillesztette a kettős struktúráról valott elképzelésébe, a magántisztviselőkről most nyert kép módosíthatja a struktúráról kialakított kép egészét. Kérdés, meg lehet-e írni a magántisztviselő társadalomtörténetét (amit a könyv alcímében ígér) pusztán a reprezentációk elemzésére támaszkodva?

A magántisztviselők historiográfiáját tekintve a szerző könnyű helyzetben van, mivel a magyar történetírás eddig nem foglalkozott ezzel a réteggel, amelynek múltjáról legföljebb csak az összefoglaló munkák tudósítottak. Vele kapcsolatban a fő kérdés rendszerint az, hogy a polgársághoz (a középosztályhoz, a középrétegekhez) tartozik-e vagy sem. A válaszok megoszlanak. Erdei, valamint a Berend T. Iván – Ránki György szerzőpáros (ha némileg más szempontokat véve is alapul) egyaránt a (zsidó) polgári pályákhoz sorolják a magántisztviselőket, Hanák Péter viszont a státusuk (a munkamegosztásban elfoglalt helyük) alapján olyan közép-